

Б

БАЗАВЛУЦЬКА СІЧ – військовий і адміністративний центр запорозького козацтва в 1593-1638. Заснована на острові Базавлук у гирлі річок Чартомлика, Підпільної і Скарбної (нині Нікопольський район Дніпропетровської обл.). Як і попередня, перша на Запоріжжі, Томаківська Січ, служила заслоною проти наскоків татарської кінноти і турецького галерного флоту на навколишні українські поселення. Укріплений валами і гарматами, встановленими на вежах, острів перетворився на місце підготовки козацьких походів на Крим і османські фортеці Очаків, Ізмаїл, Кілія, а також човнових рейдів до чорноморських берегів Анатолійського півострова. Повз Базавлук проходили міжнародні маршрути купців країн Сходу і Заходу. Б.С. також приймала дипломатичні місії зарубіжних держав (Кримського ханства та ін.). Влітку 1594 тут вів перемовини від імені германського імператора Рудольфа II посол Еріх Лясота. Вирішальний вплив на політичне становище й саме існування Б.С. справляли взаємини з Польським королівством. На перетині 16-17 ст. її козаки брали участь у всіх виступах проти національного і соціального гноблення українців, очолювали народні повстання. 1638 на Запоріжжя вдерлася зібрана під командуванням коронного гетьмана М.Потоцького каральна експедиція, яка зруйнувала Б.С.

Літ.: Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – К., 1990, т.1; Щербак В.О. Базавлуцька Січ. У кн.: Козацькі січі. Нариси з історії українського козацтва XVI–XIX ст. – Запоріжжя, 1998.

М.М.Варварцев.

БАЛКАНИ – історичний регіон, де на перехресті трансконтинентальних комунікацій співіснують та взаємодіють регіональні системи Близького Сходу, Євразії та Європи. На Балканах взаємодіють релігійні системи православ'я, ісламу, католицизму. Балкани мають геостратегічне значення, завдяки якому дають можливість контролювати регіональні і світові комунікації, ринки промислових та сировинних товарів. Південно-Східний регіон Європи, до якого входять Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Румунія, Сербія, Словенія, Чорногорія, Македонія, Хорватія. В історичній та політичній літературі точиться суперечка щодо належності до балканського регіону Греції. Одні науковці вважають, що принаймні до вступу в НАТО (1952) та вступу до Європейської Спільноти (1981) грецька історія, починаючи з доби середньовіччя, розвивалася у загальному балканському контексті. На території балканських держав принаймні 400 років володарювала Османська імперія, яка привнесла до регіону своєрідність куль-

турного і політичного розвитку. Крім того, турецьке панування сприяло етнічній строкатості земель регіону і неможливості чіткого національного розмежування. У всіх країнах (за винятком Албанії та Боснії) православ'я є домінуючою релігійною конфесією, що також вплинуло на національні традиції та політичну культуру. Всі країни регіону (за винятком Румунії, Албанії, частково Боснії) є слов'янськими за складом населення.

Балкани мають складну та суперечливу історію. Визначальною подією стало поширення Османського володарювання у ХІУ ст. з одночасною ісламізацією місцевого населення. У ХІХ ст. турки, намагаючись зберегти вплив на Балканах, розпалювали ворожнечу між місцевими народами. Водночас у Європі національно-визвольні рухи балканських народів сприймалися як небажаний фактор, що порушує стабільність. Балканська криза 1875-1878 рр. стала першим кроком, який привів світ до Першої світової війни. Українські народовольці брали активну участь у звільненні балканських народів від османського ярма. На Балканських землях, які входили до складу Австро-Угорської імперії, оселилися сотні тисяч етнічних русинів та українців, які також знайшли своє місце у мозаїці балканських народів.

Внаслідок боснійської кризи 1908-1909 рр. загострилися суперечності між Російською та Австро-Угорською імперіями. У роки Першої та Другої світових війн Балкани стали центром бойових дій. Однак створення Королівства Югославія (1929) не допомогло розв'язати етнічні суперечності. Історія повторилася зі створенням у 1945 р. соціалістичної Югославії (у 1963-1990 Соціалістична Федеративна Республіка Югославія).

У 1991 р. після проголошення незалежності Хорватії та Словенії прискорився процес розпаду Югославії. Україна, починаючи з червня 1992 р. бере участь у балканських миротворчих операціях. У 1992-1999 рр. українські миротворці докладали зусиль для стабілізації ситуації у Боснії та Герцеговині. За результатами косовської операції НАТО (березень – червень 1999 р.) на Балканах фактично було нейтралізовано російський вплив. Панславістська ідея, яка у ХІХ ст. стимулювала надії балканських народів на об'єднання слов'ян, вичерпала себе.

З червня 1999 р. Україна бере участь у миротворчій діяльності у Косово. У 2006 р. з проголошенням незалежності Чорногорії завершився кривавий процес розпаду Югославії. Водночас вступ 1 травня 2004 р. до Європейського Союзу Словенії відкрив європейську інтеграційну перспективу перед балканськими народами. Хорватія до 1 січня 2009 р. завершує переговори про вступ. Боснія та Герцеговина (з червня 2008 р.), Македонія (з 2003 р.), Чорногорія (з червня 2008 р.) підписали угоди про стабілізацію та асоціацію з Європейським Союзом. Підписання аналогічної угоди між Європейським Союзом та Сербією ускладнювалося внаслідок непоступливості Сербії щодо визнання незалежності Косово. Після формування у липні 2008 р. проєвропейського сербського уряду прискорився процес підготовки угоди про стабілізацію та асоціацію Сербії та Євросоюзу. Водночас стратегія балканського розширення Європейського Союзу, яка реалізується після вступу до ЄС 1 січня 2007 р. Болгарії та Румунії, викликає

суперечки в середовищі “старих” країн-членів Євросоюзу. Вони вважають, що прийняття до об’єднаної Європи вибуховонебезпечних Балкан може дестабілізувати наднаціональні засади процесу європейської інтеграції. Прихильники балканського розширення Європейського Союзу переконані, що в такому разі ЄС не лише приборкає балканський “конфлікт цивілізацій”, а й завдяки соціокультурній різноманітності своїх країн-членів підвищить рівень своєї конкурентної спроможності в умовах глобалізації.

З точки зору “старих європейців” проблема реалізації та захисту свобод особистості на Балканах не розв’язана. Однак і сама особистість на Балканах ще перебуває в історичних умовах самовизначення і значною мірою залежить від свого місця в ієрархії етнічних регіональних зв’язків. Крім того, балканське розширення ЄС стало причиною розробки Євросоюзом стратегії так званої “Європейської політики сусідства” щодо східноєвропейських країн – України, Білорусі, Молдови. На початку ХХІ ст. балканські народи роблять історичний вибір на користь євроатлантичної цивілізації. Поки що членом ЄС з балканських народів є Словенія. Натомість членами НАТО є Словенія, Болгарія, Румунія, Албанія, Хорватія (з 2008 р.). Кандидатура на вступ до ЄС та НАТО Македонії заблокована Грецією, яка вимагає від Македонії змінити назву країни, оскільки вона є тотожною до назви двох грецьких північних провінцій. Грецько-македонська суперечка свідчить, що балканські національні проблеми не долаються самою перспективою членства в об’єднаній Європі. Головне, аби Балкани більше не були зоною перманентного “зіткнення цивілізацій”.

Літ.: Гальчинський А.С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. – К., 2002; А.Г.Задохин, А.Ю.Низовский. Балканские войны XX века. – М., 2000; Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи. – Львів, 2001; Картунов О.В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму. – К., 2007.

А.Ю.Мартинов.

БАЛТІЙСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКА ДУГА – історично сформований регіон, розташований між Балтійським і Чорним морями. Розпад СРСР поставив питання геополітичного самовизначення нових незалежних держав. У березні 1992 Українська республіканська партія закликала створити балтійсько-чорноморську зону інтенсивної економічної співпраці. Незабаром праві польські політичні сили висунули ідею Б.-Ч. д., до якої, крім Польщі, геополітично належать країни Прибалтики (Литва, Латвія, Естонія), Білорусь, Україна, Молдова, країни Закавказзя (Азербайджан, Вірменія, Грузія). У 2-й пол. 1990-х рр. цю ідею підтримали США, намагаючись створити “санітарний кордон” навколо Росії, але на перешкоді реалізації усіх цих планів став російсько-білоруський міждержавний союз, підписаний у травні 1997.

Україна є важливим геополітичним центром названого регіону, асоційованим учасником Балтійської ради, до якої належать скандинавські